
REGINA MADEJ-JANISZEK

20 LAT W SŁUŻBIE ŚRODOWISKA SYBIRAKÓW ORAZ NAUKI. JUBILEUSZ KWARTALNIKA „ZESŁANIEC”

Od dwudziestu już lat „Zesłaniec” – kwartalnik Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków propaguje wiedzę na temat zesłańców i szeroko pojętej Syberii, a także działalności Związku Sybiraków oraz środowiska byłych zesłańców i więźniów gułagów sowieckich. Pierwszy jego numer ukazał się w 1996 roku, ale okresowe kłopoty finansowe nie zawsze pozwalały na utrzymanie kwartalnej częstotliwości wydawania kolejnych, dlatego bieżący to numer 66-ty. Periodyk ten nawiązuje do powstałej w 1991 r. z inicjatywy Antoniego Kuczyńskiego serii wydawniczej „Biblioteka Zesłańca” Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu oraz wkładki pt. „Zesłaniec”, popularyzującej wiedzę na temat represji sowieckich, jako dodatku do poczytnego „Dziennika Dolnośląskiego”, od której przejął tytuł oraz winietę zaprojektowaną przez Tadeusza Kuranda. Inicjatorami kwartalnika są Antoni Kuczyński z Wrocławia – etnolog, historyk nauki, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego i Polskiej Akademii Nauk oraz Wiesław Krawczyński z Krakowa – żołnierz Armii Krajowej, łagiernik i sybirak, pierwszy prezes Krakowskiego Oddziału Związku Sybiraków oraz wieloletni członek Zarządu Głównego Związku Sybiraków i Przewodniczący Rady Naukowej tego Związku. Obaj są ściśle związani z Syberią poprzez pracę naukową, własne syberyjskie doświadczenia, podróże i zainteresowania losami ludzkimi, podobnie jak inni członkowie kolegium redakcyjnego tego pisma: Władysław Masiarz, Feliks Milian, Janusz Przewłocki i Paweł Zaworski w pierwszym jego składzie oraz Anna Dzieńkiewicz, Maria Bożena Kuczyńska, Adam Dobroński, Edward Duchnowski (zm. 10.02.2010 r.) oraz Anna Milewska-Młynik w kolejnych. Według założeń twórców i redaktorów periodyku jego podstawowymi zadaniami są: popularyzacja wiedzy i wyników badań w zakresie zagadnień dotyczących związków polsko-syberyjskich w kontekście zesłań od XVII do XX stulecia, wkładu Polaków w działalność naukową, gospodarczą i cywilizacyjną za Uralem oraz dokumentacja wydarzeń z życia Związku Sybiraków i środowiska, a także Polonii pozostającej w miejscach zesłań na terenach byłego Związku Radzieckiego. Od początku istnienia kwartalnika jego twórcy przyjęli szeroką formułę zarówno pod względem tematyki, jak i rodzaju piśmiennictwa: opracowania, wspomnienia łagrowe i zesłańcze oraz utwory poetyckie oparte na własnych przeżyciach autorów.

W publikowanych artykułach i opracowaniach podejmowana jest tematyka zesłań carskich, sowieckich obozów pracy, deportacji i przymusowego osiedlania w latach 1936-1956 na Syberii i w Kazachstanie, a także „tułaczki” dzieci i ich opiekunów, wyprowadzonych wraz z Armią Polską na Wschodzie z terenów ZSRR i osiedlonych w różnych rejonach świata: Jerozolimie, Afryce, Indiach, Nowej Zelandii. Treści zawarte w kwartalniku kumulują różnorodne zagadnienia z zakresu dziejów Polaków na Syberii od czasów najdawniejszych aż po dzień dzisiejszy, polskiego wkładu w badania etnograficzne i geograficzne na tym obszarze oraz problematyki związanej z martyrologią w okresie drugiej wojny światowej oraz w pierwszych latach po jej zakończeniu. W jego kolejnych numerach znajdujemy artykuły o charakterze naukowym systematyzujące wiedzę w zakresie problematyki zesłańczej w różnych jej aspektach i dotyczącej różnych rejonów Syberii i Kazachstanu, a także polskich osiedli poza Związkiem Radzieckim.

Szeroki wachlarz tematyki podejmowanej na łamach „Zesłańca” ilustrują tytuły przykładowo wybranych artykułów: *Geneza i dzieje polskiej diaspory w Rosji. Wkład Polaków do rozwoju nauki, kultury i gospodarki w Rosji czy Gdzie step szeroki – z dziejów związków polsko-kazachstańskich* Antoniego Kuczyńskiego; *Deportacje na Sybir – doświadczenie śmierci* Ewy Jackowskiej; *Tam na obcej ziemi – wytrwałość, heroizm, poświęcenie były już codziennością* (o postawach polskich kobiet) Aurelii Gackiej; *Przekazywanie nieprzekazywanego. Literatura wobec obozów sowieckich* Izabelli Migal; *Polacy w Kazachstanie. 1940-1946* Stanisława Ciesielskiego; *Osiedla polskie w Afryce* Adama Czesława Dobrońskiego. Pismo porusza również niedoceniany przez wiele lat w polskiej historiografii temat udziału Polaków w badaniach przyrodniczo-geologicznych, geograficznych i etnologicznych na Syberii, np. *Polscy badacze geologii Syberii* Zbigniewa Wójcika czy *Udział zesłańców polskich drugiej połowy XIX w. w badaniach naukowych Altaju* Iriny Nikuliny. Ich autorzy udowadniają, że polscy zesłańcy mimo represji politycznych i trudnych warunków życia mają ogromny wkład w budowaniu polskiego dziedzictwa naukowego, gospodarczego i cywilizacyjnego na Syberii. Odrębny nurt publikowanych w omawianym kwartalniku opracowań naukowych i popularnonaukowych to biografie wybitnych zesłańców, którzy zasłużyli na ludzką pamięć swoimi osiągnięciami naukowymi, jak np. badacze Syberii i Kazachstanu – Bronisław Piłsudski, Benedykt Dybowski, Wacław Sieroszewski, Seweryn Gross lub szlachetną postawą i działaniami na rzecz innych, jak św. Rafał Kalinowski, św. Zygmunt Szczęsny Feliński, czy duszpasterz Kazachstanu ks. Władysław Bukowiński. Wiele artykułów publikowanych na łamach „Zesłańca” poświęconych jest dokumentacji życia codziennego zesłańców w okresie przynajmniej od XIX w. do pierwszych lat po zakończeniu II wojny światowej na Syberii, w Kazachstanie, na Dalekim Wschodzie oraz w innych rejonach byłego Związku Radzieckiego. Publikowane w kwartalniku artykuły ukazują m.in. Syberię w historii i kulturze narodu polskiego, dzieje Kościoła katolickiego za Uralem, działalność administracyjną i gospodarczą na Syberii, dzieje nekropolii katolickich na tych ziemiach, np. *Wspólnoty wierzących w Kazachstanie w latach 1936-1990* ks. Błażeja Michalewskiego; *Polskość syberyjskich cmentarzy. Szkice z przeszłości* Sergiusza Leończyka. Ilustracją dziejów Syberii sprzed rewolucji rosyjskiej są najczęściej opracowania pamiętników i wspomnień XIX-wiecznych Sybiraków, np. *Sybiracy i polscy zesłańcy w pamiętniku Benedykta Dybowskiego* Franciszka Nowińskiego. Łamy „Zesłańca” są niejednokrotnie

miejszem pierwszej publikacji wyników badań młodych naukowców, np. artykuł: „Zesłani na zawsze...”. *Stosunek deportowanych w latach 1940-1941 Polaków do śmierci i zmarłych rodaków* – praca doktorska Katarzyny Kość obroniona na Uniwersytecie Wrocławskim. Ogromną rolę badawczą i edukacyjną odgrywają publikowane w „Zesłańcu” relacje i wspomnienia osób deportowanych i więźniów obozów pracy/łagrów. Dla historyków są one materiałem źródłowym dla nauczycieli szkolnych materiałem edukacyjnym pomocnym w przekazywaniu młodzieży wiedzy o tym trudnym do zrozumienia, szczególnie dla pokolenia urodzonego na przełomie XX i XXI wieku, okresie martyrologii Polaków. Kwartalnik jest też niejednokrotnie miejscem prezentacji zbiorów muzeów i archiwów, które dotyczą tematyki syberyjskiej, zesłańczej i łagrowej, np. *Kolekcja sybiracka Muzeum Niepodległości w Warszawie* Anny Milewskiej-Młynik.

Autorzy publikujący swoje artykuły w kwartalniku „Zesłaniec” wywodzą się głównie ze środowisk kombatanckich oraz akademickich z różnych ośrodków naukowych w Polsce. Publikują tu też swoje wyniki badań naukowcy z rosyjskich ośrodków, co jest niezwykle cenne, gdyż daje konkretne informacje na temat zasobów archiwalnych w Federacji Rosyjskiej dotyczących tematyki zesłańczej, np. Gennadij P. Cwietkow, *Sowieckie ustawodawstwo i organy represji w latach 20-30. XX wieku*; Ida Zalkina, *Delegatura Polskiego Czerwonego Krzyża w Moskwie z pomocą represjonowanemu duchowieństwu katolickiemu*; Tatiana Niedzieluk, *Dokumenty syberyjskiego przedstawicielstwa Delegacji Rzeczypospolitej Polskiej jako źródło do analizy demograficznej polskiej ludności katolickiej na Syberii na początku lat 20. XX wieku*; Jurij M. Gonczarow, *Polska rodzina na Syberii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*. Szczególną rolę odgrywają autorzy pochodzący z Syberii (m.in.: Abakan, Barnauł, Irkuck, Jakuck, Južno-Sachalińsk, Nowosybirsk, Omsk, Tiumeń czy Tomsk), ich artykuły dają bowiem świadectwo o życiu polonii pozostałej w tych rejonach. Popularyzowana na łamach kwartalnika wiedza na temat życia zesłańców i więźniów łagrów stalinowskich, źródłoznawstwa rosyjskiego, jak też działalności środowisk polonijnych wspomaga polskie stowarzyszenia w Federacji Rosyjskiej, a zwłaszcza w jej syberyjskiej części w zakresie odradzania kultury i świadomości etnicznej polskiej diaspory na tych obszarach.

Wydarzenia związane z działalnością środowisk zesłańczych w Polsce, w Rosji, a także w ośrodkach rozrzuconych na całym świecie rejestrowane są w dziale „Kronika”. Znajdujemy tu informacje na temat konferencji naukowych i popularnonaukowych poświęconych tematyce syberyjskiej organizowanych przez różne ośrodki naukowe, edukacyjne i kulturalne w Polsce i zagranicą; spotkania tematyczne, uroczystości rocznicowe, wystawy, upamiętnianie miejsc represji, głównie na terenach byłego Związku Radzieckiego, jak np. memorialny kamień z tablicą wzniesiony w Tomsku; pamiątkowa tablica na miejscu dawnego cmentarza katolickiego w Tomsku; krzyże wotywno we wsiach Białystok i Połozowo opodal Tomsku; tablica pamiątkowa na budynku, w którym w okresie drugiej wojny światowej znajdował się Polski Dom Dziecka w Małej Minusie na Altaju; pomnik poświęcony polskim zesłańcom i badaczom ziemi jakuckiej (Jakuck); pomnik na mogile uczestników tzw. powstania nadbajkalskiego (1866); pomnik Bronisława Piłsudskiego w Južno-Sachalińsku i inne. Sukcesywnie zamieszczane są też artykuły wspomnieniowe poświęcone zmarłym członkom Związku Sybiraków i badaczom dziejów Syberii, zesłań i innych

represji. W dziale „Regał z książkami” czytelnik znajduje recenzje wydawnictw z serii „Biblioteka Zesłańca” Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz innych poświęconych tematyce zesłańczej.

Odbiorcami „Zesłańca ” są nauczyciele historii w szkołach średnich, pracownicy naukowcy i studenci, pracownicy muzeów i ośrodków kultury zajmujących się promowaniem wiedzy na temat represji Polaków w carskiej Rosji i Związku Radzieckim, członkowie Związku Sybiraków oraz inni czytelnicy zainteresowani tematyką wschodnią. Oprócz stałych odbiorców krajowych, przede wszystkim Sybiraków oraz nauczycieli historii szkół noszących imię Sybiraków, pismo kolportowane jest do różnych stowarzyszeń polonijnych w wielu krajach świata, np. Anglia, Australia, Federacja Rosyjska, Nowa Zelandia, USA i inne. Egzemplarze „Zesłańca” znajdują się także w księżnicach narodowych: Biblioteka Narodowa, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteka Jagiellońska oraz w niektórych bibliotekach publicznych i akademickich. Czasopismo rozprowadzane jest głównie wśród członków Związku Sybiraków, co niestety utrudnia dotarcie do niego osobom nie zrzeszonym. Pewnym ułatwieniem jest udostępnianie treści kwartalnika poczynawszy od 27-go numeru w formie pdf-u publikowanej na stronie internetowej. Wskazane jest także opracowanie bibliografii zawartości wydanych roczników a dwudziestoletni jubileusz „Zesłańca” jest stosowną okazją by podjąć ten trud.

Pismo istnieje dzięki stałej pomocy Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz dobrowolnych wpłat byłych Sybiraków oraz innych darczyńców z kraju i zagranicy. W swoim i mam nadzieję w imieniu wszystkich Czytelników „Zesłańca” życzę jego kolegium redakcyjnemu oraz wydawcy jak najwięcej sponsorów oraz przychylności odpowiednich władz, aby to tak zasłużone dla Sybiraków i nauki czasopismo mogło służyć nam i następnym pokoleniom przez kolejne dwudziestolecie, a może jeszcze dłużej. Życzę też, aby myśli zawarte w opublikowanych dotychczas na łamach kwartalnika pracach były inspiracją do dalszych badań, a także upowszechniania wiedzy o złożonych dziejach polskiej diaspory na Syberii i jej współczesnych związków z Macierzą.